
ПРОГЛАД

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 2, 2009 (год. XVIII), ISSN 0861-7902

Камен ДИМИТРОВ

СЕМАНТИЧНИ ОСОБЕНОСТИ НА ГЛАГОЛИТЕ В СРЕДНОБЪЛГАРСКИЯ ПРЕВОД НА СЛОВАТА НА АВВА ДОРОТЕЙ (А–М)

The article deals with the verbs in the Middle Bulgarian translation of the Orations of avva Dorotheos with initial letters (А–М), which are used with meanings other than those registered in the classic Old monuments. The establishment of non-fixed meanings in the oldest Bulgarian texts is essentially important in applying the methods for determination of the lexical richness of the Old Bulgarian language by using the data from lately arisen texts. These new data may be used in the study of language processes in the field of historical lexicology of the Bulgarian language. A connection is being made with the semantics of the verbs in the Modern Bulgarian language.

Обогатяването на лексикалния състав на един език е резултат не само от въвеждане и използване на нови думи, но и от натоварване на вече съществуващи речникови единици с нови значения. Приема се, че в съвременния български книжовен език вече всеки четвърти глагол е многозначен (Бояджиев 1986: 67; Русинов, Георгиев 1996: 119). Голям брой глаголи в среднобългарския превод на словата на авва Доротея (= АД) са употребени със значения, различни от тези в класическите старобългарски паметници (= КСП). Основна задача на настоящото изследване е да се направи преглед на глаголите у АД със семантика, отличаваща се от тази през класическия старобългарски период, като

целта е да се извлекат сведения за спецификата в развитието на лексикалните значения при глаголната лексика в диахронен аспект*.

ВЪЗМЪЖТИТИ, -МЪЖЪ, -МЪЖИШИ Св. (3)

В КСП глаголтът е регистриран 17 пъти със значения: 1) ‘Смутя, объркам някого’ (*прен.*); 2) ‘Раздвижа (се)’ (за течност, при възвратна и възвратно-страдателна употреба).

При АД, наред със значението ‘смутя, обезпокоя’ (πλήσσω, ἐρεθίζω), се открива и семантика ‘размътя’, от която вероятно по-късно се е развило споменатото преносното значение, останало незасвидетелствано в КСП:

и тако по престюплѣнїи, ꙗже вода възмоуѣна (τεθολωμένου) ѿ мнугы прѣсти (χωμάτων), никтоже може поразоумѣти лица своего (81).

И така след престъплението, както (при) вода, размътена от много тиня, никой не може да разпознае собственото си лице.

При отсъствие на гръцки текст би могло да се приеме, че значението съвпада с това в КСП – отново става въпрос за течност и пасажът би могъл погрешно да се изтълкува в смисъл, че водата е раздвижена от потапянето на човешки пръсти, вследствие на което оглеждащите се в нея не могат да разпознаят лицата си (формата на съществителното след предлога ὅ би могла да се приеме като резултат от напредналите процеси на разпад на падежната система през среднобългарския период). Справката с гръцкия текст обаче недвусмислено показва, че е налице семантика, нерегистрирана в КСП – причастието в цитирания пример е получено от глагола θολόω, който има значения 1) ‘мътя, размътвам’; 2) ‘смушвам, обезпокоявам’ (Liddell, Scott 1843–1996: 803; Войнов, Георгиев 1992: 364), а гръцкото съществително в текста на

* Поради ограничения, произтичащи от спецификата на изданието и засягащи обема на публикацията, тук ще бъдат разгледани само глаголите с начални букви **Я–М**. Изследването на глаголната семантика в среднобългарския превод на словата на авва Доротей се прави по Лвовския препис (= *Лвов*, ркп. № 217, II от библиотеката “Драгоманов” в гр. Лвов). При наличие на разлики с най-ранния препис, съдържащ среднобългарския превод, ръкопис 1054 от сбирката на М. П. Погодин (= *Пог*, РНБ, XIV–XV в., двуюсов, двуреров, търновски правопис), те ще се посочват и коментират. Цитирането е според направената в ръкописите пагинация. Гръцките съответствия се дават по Migne 1857–1866, тъй като липсва критично издание на гръцкия текст на словата на авва Доротей. Засвидетелстваните в КСП значения се посочват по СтбР 1999–2009 и СтС 1999.

оригинала не е ‘пръст (на човек) (δάκτυλος)’, а ‘пръст (земна маса) (χῶμα)’.

В съвременния български език глаголят запазва първото от посочените при КСП значения, но употребен с друг префикс (*раз-*), реализира семантика, съвпадаща с тази в АД.

горѣти, горѣх, гориши несл. (4)

В КСП глаголят се среща 22 пъти със значение ‘горя, запален съм’, а употребен като *прич.-прил.*, развива преносна употреба ‘горещ, разгорен, нажежен’.

В АД, заедно с тези значения, се регистрира и семантика ‘претърпявам злополука; похабявам се, развалям се’:

пакы простираетъ ризоу свою, или покрывало на слнци, и облѣкнитъ сѧ възати ѣ и остави ѣ горѣти (κακῦνοι) ... (87).

После простира дрехата или одеялото си на слънце, домързва го да го снее и го оставя да се похаби...

Както и в по-горния пример, при липсата на гръцки текст би могло да се предположи, че значението на глагола съвпада с това в КСП – ризата или одеялото, оставени на слънце, изгарят от слънчевите лъчи. В текста на оригинала обаче е употребен инфинитивът на глагола κακῦνοι, чиито значения са: 1) ‘показвам се лош (ленив, страхлив и под.)’; 2) ‘не изпълнявам задълженията си’; 3) ‘търпя нещастие, претърпявам злополука’ (Liddell, Scott 1843–1996: 864; Войнов, Георгиев 1992: 394). Книжовникът преводач на АД внася нов, допълнителен нюанс в семантиката на глагола, имайки основание за това и от логическа, и от етимологична гледна точка – предметите от посочения тип, оставени на слънце, реално не изгарят, а само влошават или изгубват качествата си (мотивиращата дума в словообразователната структура на κακῦνοι е κακός – ‘лош, негоден, непотребен и т. н.’). Разглежданото значение при АД е изключително често използвано в разговорния стил на съвременния български книжовен език – ‘изгарям’, т. е. ‘постига ме, сполетява ме нещастие, наказание, неприятности и под.; пострадвам’. Разликата е, че при АД употребата е пряка, докато в съвременния език е налице развита преносност на значението (РБЕ 1977–2004, т. 6: 144). Същото като в АД значение се съдържа например в израза ‘през лятото дрехите изсъхват бързо и не трябва да се оставят да горят’ (т. е. ‘да вехтеят, да се хаят на слънце’).

дати, дамъ, даси св. (72)

Както и в КСП, глаголт *дати* у АД се употребява предимно в 2 значения: 1) ‘Дам’; 2) ‘Позволя, разреша, допусна’.

В среднобългарския превод на словата на авва Доротея се регистрира ново лексикално свързано значение, незасвидетелствано в КСП:

иakoже оуко иде и въпроси его. начатъ ѿражати его и глати ... не печеши ли сѧ о нечистотѣ свои... и ѿпусти его. давъ емъ двѣ за ланитѣ (29).

Когато отиде да го попита, (той) започна да го бутат и да (му) говори: „Не се ли грижиш за нечистотата си?“ ... и го отпрати, като му удари два шамара.

Цитатът е от слово *в, о досидѣи*, което няма съответен гръцки текст, а изразът *дати за ланитѣ (комѹ)* означава ‘ударя плесница, шамар (на някого), зашлевя’ и разширява списъка от лексикално свързани значения, срещани в старите текстове – *дати славъж* (‘изразя благодарност’), *дати отъвѣтѣтъ* (‘произнеса решение (присъда)’ и под. Новото значение е от типа например на израза „получавам / давам една тояга, един по гърба” и пр.

дѣлати, -аѣъ, -аѣши несв. (19)

Значенията на *дѣлати* в КСП са следните: 1) ‘Работя, трудя се’; 2) ‘Обработвам земята’; 3) ‘Строя, градя, изграждам нещо’; 4) ‘Изпълнявам, извършвам нещо’.

В словата на авва Доротея се среща и значение ‘правя’:

а иже плинды дѣлающи (πλινθάρτοι ἐργαζόμενοι), всегда долъ сѣтъ прѣклонени, въ землю блюдощи (253).

А тези, които правят тухли, винаги са приведени надолу и гледат в земята.

Новорегистрираното значение е близко до посоченото на четвърто място по-горе, но докато в КСП след глагола *дѣлати* в ролята на преки допълнения се срещат предимно абстрактни съществителни (*дѣло дѣлати, зѣло дѣлати, вѣзаконие дѣлати*), то при АД сегашното деятелно причастие, получена от него, е употребено в семантична връзка с конкретно съществително – израилтяните, напуснали Обетованата земя, са принудени да правят тухли за строежите на фараона.

д'кати и д'кти, д'кж, д'кешн несв. (3)

В КСП глаголт д'кати има основно значение 'права, извършвам нещо' и произтичащи от него лексикално свързани значения – (прѣ)любгы д'кати – 'прелюбодействам, развратнича'; пакости д'кати – 'причинявам страдание, измъчвам' и под.

В АД се среща нерегистрираното в старите текстове значение 'слагам някъде, дявам':

и конечнѣ, не окрѣтаа камо д'кти (ті ποιήσει) ѿ. пакъ видѣше прочее изгнивающа, ѿхождаше и полѣташе ѿ (217).

И накрая, не намирайки къде да дене тези неща и виждайки, че се развалят, отиваше и ги изхвърляше.

Прави впечатление, че книжовникът преводач не се е съобразил с гръцкия текст и е заменил израза τί ποιήσει ('какво да (ги) прави') с ('къде да (ги) дене' – положение, характерно за българските диалекти, където глаголт 'дявам' обикновено се употребява с наречия *где, де, къде* (РБЕ, Т. 4: 587). Показателно е, че освен глаголите πράττω и ποιέω като съответствие на българския глагол в една от общо трите му употреби се среща и δίδωμι, което не е присъщо за КСП:

сего ради и мѡυσεα глѡутъ, одѣквающа ларона въ одеждѣ архѣренскоую. на перси его д'кати (Пог – даати!) (διδόναι) словесное, по вѣю повелѣнѡ (304).

В случая или става въпрос за грешка, резултат от паронимия (т.е. преводачът на *Лвов* е ползвал по-стар превод), и д'кати в случая стои вместо даати (вж. даати в *Пог*), или е налице деформация на превода и езиковото съзнание на автора на *Лвов* модифицира текста на оригинала в съответствие с особеностите на българската разговорна реч, т.е. би могло да се предположи, че глаголт д'кати / д'кти е притежавал значение 'обличам; нахлузвам навличам', запазено в съвременния български език само при префигирания глагол 'надяна' (РБЕ, Т. 10: 213).

извести, извеждж, изведеши св. (5)

В КСП се срещат пет значения на глагола *извести*: 1) 'Изведа навън (от помещение и под.)'; 2) 'Отведа, заведа на определено място'; 3) 'Премина, изляза'; 4) 'Създам, произведа (*прен.*)'; 5) 'Изтъкна, изкажа, направя явно (*прен.*)'. При четвъртото значение се отбелязва и нюанс в семантиката 'извлека, изкарам', но само при конкретни съществителни имена (вода, водоизточници). В АД това значение се среща и приложено към абстрактни съществителни при цитирането на Йерем. 15:19, като

по този начин преносното значение бива допълнително надстроено до ‘извлека; отделя, разгранича’:

аще изведеши (ἐξανάγης) чѣтноє, ѿ недостойнѣства. тако оуста моа вѣдѣши (321).

Ако извлечеш праведното от грешното, ще бъдеш като Моите уста.

Употребата на глаголи с това значение в комбинация с абстрактни съществителни имена в съвременния български език е често срещано явление (‘изведа, изолирам, извлека, определя смисъла / значението’).

изволити, -лиж, -лиши св. (1)

В КСП са регистрирани четири значения на глагола: 1) ‘Поискам, пожелаю’; 2) ‘Избера’; 3) ‘Благоволя, проявя добра воля, благосклонност’; 4) ‘Приема, признаю’. Отбелязани са и 2 лексикално свързани значения – ‘недей (недейте)’ – не изколи, не изволитѣ; ‘намеря за добре, сметна за целесъобразно’ – изволитѣ ми сѧ.

При АД се среща фразеологически свързано значение, незасвидетелствано в КСП:

присно во наблюдаваше, и припослушашаше. изколи сѧ емоу (ѣдоξε) видѣти нѣкоего ѿ братѣи, крадоуща смоквы, и падѣща... и гла ѿцоу. сирѣчь, иглениж... видѣхъ его изъ оутра крадѣща смоквы ѿ вертограда и падѣща (176).

Винаги наблюдаваше и мамеше. Веднъж му се стори, че вижда един от братята да краде и яде смокини... и каза на игумена: „Сутринта го видях да краде смокини от градината и да ги яде”.

Тук употребата е безлична и изразът *изволитѣ ми сѧ* (докеї) означава ‘струва ми се’ (Войнов, Георгиев 1992: 201).

изимати, -лиж, -лиши несл. (1)

В КСП при този глагол са засвидетелствани форми за 1 и 2 л. ед. ч. сег. вр. *изѣмляж, изѣмляши*. Единствената му употреба в словата на авва Доротея показва, че, освен посочените, би следвало да реконструираме форми за 1 и 2 л. ед.ч. сег. вр. *изимляж, изимляши*, като по този начин парадигмата става еднотипна например с тази на *вѣзьмати* (вѣзьматѣ), в чиято сегашна основа битуват посочените два типа паралелни форми:

мы же единаче ни то самое влгалище стѣжахомъ, ѿкѣдѣ изимлемъ (ἀναλίσκομεν) (286).

А ние все още не сме се придобили дори кесия, откъде ще харчим?

Освен това е налице и разлика в значението – докато в КСП то е ‘взимам, отнемам; извличам добивам (ἔκχέω, ἀνακαλέομαι)’, при АД семантиката е ‘харча, изразходвам’ (ἀναλίσκω) (Войнов, Георгиев 1992: 49; Liddell, Scott 1843–1996: 111).

ИЗИСКАТИ, -ИСКЪ И -ИЩЪ, -ИЩЕШИ СВ. (1)

В КСП глаголът има 2 основни значения: 1) ‘Потърся, подирия; проуча, изследвам’; 2) ‘Пожеляя, поискам, изискам’. При АД се проявява ново значение – ‘пресметна, прецениа’:

и изыскавшѣ остѣша (ψηφίσαντες) намѣ ѿ три ста и шести десѣтъ и пятихѣ днѣи всего лѣта, сѧ сѣмѣ нѣмъ постныхѣ... (280).

И като пресметнаха (прецениха), осветиха ни от общо триста шестдесет и пет дни в годината тези седем постни седмици.

Различен в сравнение с КСП е и изходният гръцки глагол (ψηφίζω), потвърждаващ новорегистрираната семантика (Войнов, Георгиев 1992: 911; Liddell, Scott 1843–1996: 2022).

ИЗНЕСТИ, -НЕСЪ, -НЕСЕШИ СВ. (2)

В словата на авва Доротей глаголът е употребен два пъти, като в първия случай значението му съвпада с това в КСП – ‘изнеса на показ, покажа наяве; открива, разкрива’:

ѣдинѣ глѣ рече ѣмз брѣ его, і изнесе (ἐξέβαλε) (прен.) нечистотѣ съкрѣ (вѣ) ноую... (148).

Една дума му каза неговият брат и изнесе на показ (разкри) душевната нечистота, скрита в него.

Във втората си употреба обаче изнести разкрива значение, незасвидетелствано в КСП:

сѣтвори м днѣи, и не вшѣдѣ въ покровѣ. тако тѣклеси его, тако глетѣ списатѣль, изнести пестроты (κρότων ἐκβαλεῖν) также дивѣ животнаѧ (79).

Прекара четиридесет дни на открито, така че тялото му, по думите на житиеписеца, се покрито с петна, както при дивите животни.

Тук изразът *изнести пестроты* означава ‘покрива се с петна (пъпки), изрина се’. Става дума за петната и гнойните пъпки, появили се по тялото на Евагрий (вероятно авва Евагрий Понтийски (346–399), вследствие на прекараните четиридесет денонощия под открито небе, според житиеписеца – за преборване на измъчващия го хулен дух.

искавити, -кажѣ, -казиши св. (4)

В КСП са регистрирани две значения на глагола: 1) ‘Променя, изменя, преобразя’; 2) ‘Кастрирам, скопя, направя някого евнух’. СтС 1999: 264 тълкува първото посочено значение като ‘унищожа’.

В словата на авва Доротей *искавити* предава не само ἀφανίζω (= КСП), но и ἀσυστροφέω и ἀχρεοῦμαι:

азъ аще приключитъ мнѣ вещь, сладостно имамъ быти съ совѣтомъ ближнѣго. ꙗко *искавити* (ἀσυστροφῆσαι) съ совѣтомъ его... нежели съставити своєю волею, и добръ оуправити. (331);

Ако ми се случи нещо, ще ми е приятно да постъпя според съвета на ближния и да го проваля с неговия съвет... отколкото добре да го извърша и да последвам собствената си воля.

а еже къ вещь храниши естъ, да не злѣ прилежѣи кѣи вещи. да не оставитъ вещь *искавити* сѧ (ἀχρειωθῆναι)... (85).

А опазването по отношение на вещите се състои в това – да не се отнасяме зле към вещите, да не ги оставяме да се развалят.

Семантиката на глаголите в текста на оригинала и славянският контекст сочат, че значението е не неутралното ‘променя, изменя, преобразя’, а пейоративното ‘променя, изменя, преобразя към (в, до) по-лошо; проваля, влоша, деформирам’. Потвърждение на това наблюдение е и употребата на глагола в слово в, където значението му вероятно е ‘умоповредя се, полудея’ или ‘влоша състоянието (си)’:

влжѣнныи дородѣи, зраше его трѣжающа сѧ, и печаловаше сѧ да не како *искавитъ* сѧ (26).

За съжаление гръцки текст при слово в липсва, но е безспорно, че авва Доротей се тревожи за физическото или психическото състояние на най-добрия си ученик, Доситей, който изнемогва от лишения и болести.

искати, ищѣ и искѣ, ищѣши несв. (20)

В КСП са отбелязани основно пет значения: 1) ‘Търся, стремя се да открия нещо изгубено, скрито и под.’; 2) ‘Търся да намеря, да срещна, да открия някого’; 3) ‘Търся средство, начин и под. да направя, да осъществя нещо’; 4) ‘Искам, изисквам, желая’; 5) *Прен.* ‘Стремя се към нещо, желая да постигна, да осъществя нещо’.

Без да използва тази гама от значения, преводачът на словата на авва Доротей предава с глагола *искати* ἀδολεσχέω (‘злословя’) от текста на оригинала:

начинаетъ оубо ѡставлати своа грѣхи, и искати (ἀδολεσχεῖν) ближняго (127).

Синонимизирането на искати (в случая – ‘търся’) и ἀδολεσχεῖν (‘злословя’) е само синтагматично (славянският словоред почти буквално следва гръцкия и единият глагол предава другия). В действителност е налице желание от страна на книжовника да предаде смисъла на гръцкия текст според собственото си виждане – ‘започва прочее да омаловажава (опрощава) собствените си грехове и да злослови (упреква) ближния’ е трансформирано в ‘започва прочее да омаловажава (опрощава) собствените си грехове и да търси (тези) на ближния’.

испълнити, -нѣх, -ниши св. (6)

Регистрираните в КСП значения са следните: 1) ‘Напълня, изпълня нещо’; 2) ‘Обхванат, обзет, изпълнен съм с чувство, настроение и под.’; 3) ‘Наситя, задоволя’; 4) ‘Извърша, осъществя, изпълня нещо’. В старите текстове се среща и фразеологически свързаното значение ‘в зряла възраст’ (въ члѣси испълненѣ). В АД се среща подобна семантика, която обаче се реализира при съчетаване на глагола с думи, означаващи период от време:

ѡнюджже въ малѣ съ вгомѣ скончавъ сѧ. исполни (ἐπλήρωσεν) лѣта многа. не въ чзв¹ (ственнѣх оубо прѣстынѣх и горѣ прѣываѣх ни еже владѣти) плѣтоадными звѣрми въ велико полѣ. и горѣ приближити сѧ жєлаа вѣчны... (8).

И така, с Божията помощ, достигнал съвършенство в кратко време, той навършил дълги години, живеейки не в чувствените пустини и планини, нито пък смяташе за важно да има власт над дивите зверове, а искаше да се приближи към вечните планини...

Тук изразът лѣта многа изпълнити означава ‘прекарам, преживея (за време); навърша (години)’ и е реминисценция от *Притч. 4:13* („Достигнал съвършенство в кратко време, той е навършил дълги години”). Със същата реминисценция започва и житието на авва Евагрий Понтийски (http://www.pravoslavieto.com/history/04/399_Evagrij_Pontijski/index.htm), позоваване на което бе отбелязано и в друг случай (вж. извѣсти).

истрѣбити, -блѣх, -виши св. (1)

В КСП се срещат две значения на този глагол: 1) ‘Разпръсна, прогоня, унищожа някого или нещо’; 2) ‘Излекувам, очистя от болест

някаго'. Единствената му употреба в словата на авва Доротей свидетелства, че във второто си значение той не се е използвал само за назоваване на действия, извършвани по отношение на лица, но е можел да изпълнява ролята на предикативен център, обхващащ и неодушевени същности:

...такоже рѣхонѣ о селѣ. тако аще повнегда очисти́и ѿ і истреви́и, не въскрѣтѣтъ кто доброє сѣмя, въсходѣ выль... (233).

...както казахме за нивата, че ако се изчисти и изплеви, не засе ли някой добро семе, ще поникне трева...

Тук значението на *истрѣвити* е 'прочистя; изчистя от плевели, изплевя'. За съжаление липсва изходен гръцки глагол, тъй като фразата *повнегда очисти́и ѿ і истреви́и* не съществува в текста на оригинала, добавена е от славянския книжовник преводач. В съвременния български език глаголет се употребява с второто значение именно за неодушевени предмети – 'требя боб (ориз, леща) и пр.', 'разтребвам стаята' и др. (БТР 1995: 980).

ИСТАВАТИ, -ЖЖ, -ЖЕШИ Св. (9)

Значенията на глагола, регистрирани в КСП, са три: 1) 'Изискам, поискам, взема нещо обратно'; 2) 'Поискам сметка, отчет'; 3) 'Разпитам; попитам'.

В АД се открива още едно значение – 'извърша, направя':

что естъ аще виждѣ камо идетьъ си братъ. или много странника иставати (ποιῆσαι) (127).

Какво от това, че наблюдавам къде отива този брат или какво прави онзи чужденец?

Глаголет от текста на оригинала – ποιέω – потвърждава основанията за обособяване на посочената семантика (Войнов, Георгиев 1992: 657–658; Liddell, Scott 1843–1996: 1427–1429).

ИСТЖПИТИ, -ПЛЖ, -ПИШИ Св. (1)

И в КСП, и в АД глаголет е хапакс. Докато в Супрасълския сборник означава 'отделя се, изляза отнякъде, напусна нещо' и предава гръцкия ἄπορρηγνυμαι, то в словата на авва Доротей значението е фразеологически свързано – изразът *оумомъ истжпити* (ἐξίστημι) означава 'изгубя ума си, полудея; изляза от нормално състояние':

послѣже же и на самого ва разгорѣдѣ сѣ. и тако истоупи оумо (ἐξέστη) (69).

След това се възгордя и срещу самия Бог и така изгуби ума си.

Преводачът се е съобразил с валентността на глагола от текста на оригинала, който при преносна употреба често се свързва с членувания инфинитив на φρονέω, но го е предал буквално – полудявам (*букв.* – ‘излизам от ума си’), докато ἐξίστημι τοῦ φρονεῖν означава ‘изумявам, смайвам, очудвам’ или ‘изумявам се, изплашвам се, ужасявам се, смайвам се’ при възвратна употреба (Liddell, Scott 1843–1996: 595; Войнов, Георгиев 1992: 267–268).

КЛАТИ, КЛЪНЖ, КЛЪНЕШИ *несв.* (10)

Значението на глагола в КСП е ‘кълна, проклинам, ругая’, а при възвратна употреба – ‘кълна се, давам клетва, заклевам се’.

В АД се открива ново, незасвидетелствано в старите текстове значение – ‘разкайвам се, покаявам се’:

ΕΓΔΑ ΟΥΚΟ ΒΕΛΙΚΑΑ ΝΕΚΚΑΑ ΝΧЖА ПРИКΛЮЧИТЪ СΛ. ΧΟЩΕΤЪ КТО НИ СИЦЕ БЕЗ ПЕЧАЛИ ВЪТН, НО КЛАТИ СΛ (ΜΕΤΑΝΟΕῖΝ). и плакати прѣ вгомѣ... (181).

Когато се появи голяма необходимост, не бива да бъде безгрижен, а трябва да се разкайва, да плаче пред Бога...

Глаголът μετανοέω от текста на оригинала подсказва, че не става въпрос за отправяне на клетви от страна на действащото лице към самото себе си, а за разкайване пред Всевишния (Войнов, Георгиев 1992: 501; Liddell, Scott 1843–1996: 1115).

МЪНІКТИ (СΛ), МЪНІЖ (СΛ), МЪНИШИ (СΛ) *несв.* (29)

В КСП са регистрирани основно три значения: 1) ‘Мисля, смятам, считам, предполагам’; 2) ‘Смятам някого за някакъв’ (с двоен винителен падеж); 3) ‘Изглежда, струва ми (ти) се’ (мънитъ ми [ти] сλ – *безл.*).

В словата на авва Доротей се среща необичайна синонимна употреба на 1 л. ед. сег. вр. на глагола (мънж) и причастие в И. П. м. и ср.р. ед.ч. (мънж [сλ]) – тези две форми превеждат наречията τάχα, οἶονεί, δῆθεν, τι и имат по-скоро адвербиално отколкото предикативно значение – ‘може би, вероятно, очевидно, без съмнение, някак си’ и под.:

аз же глахъ к немъ (васнь) (мню) (τάχα) не тако ... (229);

А аз му казах: „Може би не е точно така”...

...камѣ естъ спротивъ ѿа, мна сλ (οἶονεί) спротивити сλ, въпреки вдарѣа коли вожѣи (115).

...(тя, собствената воля) е като камък, който противодейства, някак си се съпротивлява и противопоставя на волята Божия.

Възможно е във втория цитиран пасаж наречието οἶονεῖ да е било погрешно възприето (слухово или зрително) като глагола οἶομαι ('мисля, считам, смятам').

Първият от посочените примери е един от трите случая (176, 183, 229), в които *мьнѣ* (сѣ) и *мьнѣ* се поставя като пояснителна дума в маргиналите там, където книжовникът по една или друга причина е срещал затруднения при превода (в текстовия блок стои наречието за изразяване на несигурност *васнѣ* със знак за препращане към глосата), като по този начин преводачът замества изразяването на несигурност в казаното с увереност, че то без съмнение е достоверно:

...за еже покрити свои стодѣдѣ, прѣкъснѣтъ и мѣнѣ доврѣдѣтели. и глѣ о неи, тако (васнѣ) (мнѣ) (τι) и самѣ такоу ест' (183);

и наблюдаше пакы въ часѣ събранїа, видѣти что творитѣ братѣ въ причащенїи, иже (васнѣ) (мнѣ) (δῆθεν) оукрады, и гдыи смѣккы (176).

Нерегистрирана в КСП е и преводът на гръцкото сложно прилагателно име εὐλογοφανής ('който изглежда добре, който е възприеман добре, благовиден') с израза *добро мьнѣ(и) сѣ*:

аще нѣ™ вельми добро. мнѣ сѣ (εὐλογοφανὲς) смѣтити вѣ или оскръвити држгѣ држга... (111).

Възможно е тук *мнѣ сѣ* отново да означава, че е налице завоалирана със своята противоположност несигурност при превода (т. е. *мнѣ сѣ* = 'без съмнение'), породена от факта, че книжовникът е схванал добре само първата основа на сложната дума (εὐ-). Основание за такава трактовка дава обстоятелството, че в *Лог* липсва разделителната точка между *добро* и *мнѣ*, като по този начин е намерена еквивалентна на гръцкия композитум сложна славянска форма.

Установяването на незафиксирани в КСП лексикални значения има съществено значение при прилагане на методите за определяне на лексикалното богатство на старобългарския език чрез използване на данните от възникнали по-късно паметници (Давидов 1996: 13–20; Цейтлин 1986: 35). Особеностите на лексикално-семантичните варианти при глаголната лексика у АД и тяхното отношение към състоянието, засвидетелствано в КСП, могат да бъдат използвани при изследване на езиковите процеси в областта на историческата лексикология на българския език.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Бояджиев 1986 – **Бояджиев, Т.** Българска лексикология. С., 1986.
- БТР 1995 – **Български тълковен речник.** С., 1995.
- Войнов, Георгиев 1992 – **Войнов, М., Вл. Георгиев и др.** Старогръцко – български речник. С., 1992.
- Давидов 1996 – **Давидов, А.** Старобългарска лексикология. В. Търново, 1996.
- РБЕ 1977–2004 – **Речник на българския език. Т. 1-12 (А-П).** С., 1977–2004.
- Русинов, Георгиев 1996 – **Русинов, Р. Ст. Георгиев.** Лексикология на българския книжовен език. В. Търново, 1996.
- СтС 1999 – **Старославянский словарь (по рукописям X-XI веков).** Под ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. М., 1999.
- СтБР 1999–2009 – **Старобългарски речник. Т. 1 (Я-Н).** С., 1999. **Т. 2 (о-у).** С., 2009.
- Цейтлин 1986 – **Цейтлин, Р. М.** Лексика древнеболгарских рукописей X–XI вв. С., 1986.
- Liddell, Scott 1843–1996 – **Liddell, G. H., R. Scott.** A Greek-English Lexicon. Revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones. With a revised Supplement 1996. Oxford, 1843–1996.
- Migne 1857–1866 – **Migne, J. P.** Patrologiae Graecae cursus completus. Series graeca. T. LXXXVIII [col. 1611–1844]. Paris, 1857–1866 (T. 1–161).